

Р.Кушнеж*

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ ПОЛЬЩІ В ДОПОМОГОВИХ ТА ПРОТЕСТАЦІЙНИХ АКЦІЯХ ПРОТИ ГОЛОДОМОРУ В УКРАЇНІ

У статті йдеться про участь українців Польщі в допомогових та протестаційних акціях проти голодомору 1932-1933 рр. в Україні.

Унаслідок суцільної колективізації, розкуркулення й горезвісних хлібозаготівель, супроводжуваних репресіями, українське сільське господарство було доведене до руїни, а селянство - до голодомору 1932-1933 рр., під час якого померло 3-3,5 млн. селян¹. Попри зусилля більшовицької пропаганди, яка не тільки заперечувала факт голоду, а й наголошувала на "чудовому" житті колгоспників, вістки про трагедію проникали через завісу мовчання до цивілізованого світу - у тому числі й до Польщі. Носіями інформації були біженці з "більшовицького раю", закордонні робітники та журналісти, які перебували в СРСР й на власні очі побачили "соціалістичну реконструкцію" сільського господарства. Відомості про голод містилися в листах голодуючих селян до родичів за кордоном, які потрапляли до редакцій газет. Більшість українських газет у Польщі (крім комуністичних) - "Діло", "Мета", "Нова зоря", "Наш час", "Наш клич", "Неділя", "Нове село", "Українська нива" - регулярно інформували своїх читачів про голод в УСРР.

Більшовицька політика щодо України викликала рішучу реакцію української громадськості поза межами СРСР. Особливу роль у допомоговій та протестаційній акції проти голодомору відіграли українці Польщі (в тогочасній Польщі проживала найчисельніша (після УСРР) українська громада, а український національний рух під інституціональним оглядом був найкраще зорганізованим).

При перших звістках про голод українці почали спонтанно організовувати продовольчу допомогу голодуючим. С.Процик, яка проживала в селі Нагірянка на Тернопільщині, оповідає: "Однієї неділі, весною 1933 р., священник у церкві на проповіді розповів про страшний голод у Східній Україні та звернувся з проханням допомогти хто чим може нашим голодуючим братам і сестрам з-за Збруча перетривати лихоліття голоду (...). Проповідь сильно подіяла на людей. Цього ж таки тижня відбулися збори в читальні "Просвіта", на яких вибрали комітет і опрацювали план збору дарів для голодуючих. Ціле літо й осінь селяни по черзі їздили своїми возами по селу та збирали дари. Люди давали що хто міг: зерно, муку, картоплю, кукурудзу, сало, яйця, качки. Усе зібране звозили до читальні, а відтак відвозили до Підволочиська й здавали в прикордонний пункт для переправлення за Збруч голодуючим (...). Але наша поміч так і не дійшла до них"².

* Кушнеж Роберт - доктор історії, Люблінський університет ім. Марії Кюрі-Скłodовської (Польща).

Незабаром свою позицію оприлюднили політичні партії. 24 червня 1933 р. Українське народно-демократичне об'єднання (УНДО) та Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) ухвалили спеціальні резолюції, в яких засуджувалася політика більшовиків щодо України. УНДО та УСРП закликали також українську громадськість до боротьби з радянофільством у всіх його проявах. У документі (тут і далі всі цитати подано зі збереженням стилю оригіналу – Р.К.) зокрема йшлося: "Московська більшовицька влада в 1920 р. здолала збройно визвольні змагання українського народу й прилучила силою великі українські території по обох боках Дніпра до совітської держави. Український народ не понехав боротьби за своє відрубне існування, а веде її постійно як у межах УСРР, так і поза ними, з московськими більшовиками за здійснення найвищого права нації. Щоб зламати спротив українського народу, більшовицька влада вжила нелюдських заходів. (...) Під політичним оглядом московські комуністи щораз завзятіше гнетуть український народ, а саме в'язнять, зсилають на примусові роботи й винищують фізично свідомих та ідейних під національним оглядом селян, робітників та інтелігентів.

Під господарським оглядом московські комуністи ведуть на Україні політику повного визиску. (...) У сільськогосподарській ділянці довели колективізацією до занархізування хліборобства та повели неперебірливу в засобах і наскрізь грабункову політику, яка спричинює в тій найбагатшій і найплодовитшій країні Східної Європи постійний голод і невидану у світі нужду в українському селі. Така господарська політика комуністів довела до того, що маси українського населення вмирають з голоду. Центральний комітет Українського народно-демократичного об'єднання якнайгостріше осуджує цю грабіжницьку, обраховану на фізичне й моральне винищування українського народу політику комуністів на Україні (...)”³. Подібну резолюцію прийняла також УСРП⁴.

Щоб зорганізувати всенародну протестаційну акцію, президія УНДО звернулася до соціалістичних партій УСРП та УСДП (Українська соціал-демократична партія) із пропозицією створити спільний комітет. Соціалісти відкинули цю пропозицію й 13 липня 1933 р. УСРП та УСДП на спільному засіданні вирішили створити власний комітет і разом із іншими соціалістичними партіями (у т. ч. з Українською соціал-демократичною робітничою партією в Подєбрадах) висловити протест, котрий пізніше мав бути розісланий усім соціалістичним організаціям Європи⁵.

Крім спільного комітету УСРП і УСДП, Громадського комітету рятунку України⁶, окрему протестаційну акцію вели газети "Новий час", "Нове село" та ОУН (через газети "Наш клич" і "Наш фронт"). Преса ОУН гостро критикувала протестаційну акцію інших українських організацій, твердячи, що вона не може дати ніякого ефекту, а "тільки чин може поправити долю голодуючих"⁷. Такий "чин" відбувся 21 жовтня 1933 р., коли член ОУН М.Лемик на знак протесту проти "більшовицької голодової акції в Україні" застрелив секретаря радянського консульства у Львові А.Майлова⁸ (об'єктом атентату мав бути сам консул).

Проти переслідувань в Україні протестували також деякі українські депутати польського сейму. 7 лютого 1931 р., наприклад, український депутат із Безпартійного блоку співпраці з урядом (Bezpartyjny Blok Wspieracy z RzNdem – BBWR*) зі словами: "Маєш за переслідування українців під московсько-радянським пануванням. Маєш за катування наших братів-українців!", ударив комуністичного депутата⁹.

3 листопада 1933 р., під час засідання сейму, питання голоду в Україні порушив голова УНДО Д.Левицький. У своїй промові він сказав, що голод викликано аби "згнобити визвольний рух селян". Зазначив, що голод не є "наслідком якоїсь небувалої стихійної катастрофи, а свідомої своєї мети більшовицької політики", а після цього від імені всього українського народу запротестував проти біль-

повицької політики в Україні: "У тій хвилині весь український народ стоїть сконсолідований одним фронтом. Без огляду на класові різниці й політичні переконання, без огляду на місце побуту й державну належність підносимо голосний протест перед цілим світом проти цього фізичного винищування мільйонів нашого народу й заявляємо, що будемо витривало мобілізувати психічні сили народу до боротьби з більшовизмом і до реваншу за ті нелюдські кривди й терпіння, аж до повної перемоги".

Д.Левицький засудив підписаний у липні 1932 р. Польщею та СРСР пакт дружби. "Ми переконані, що той пакт на дальшу мету принесе тільки шкоду польській державі, тому що кожний союз Польщі з Москвою кінчався для Польщі завжди трагічно. В історичній перспективі той пакт, раніше чи пізніше, з волі або проти волі нині подружених сторін, стане згодом тільки клаптиком паперу, бо він неприродний, не тільки з огляду на різну соціально-політичну структуру суспільності обох держав, але головно тому, що його заключили без третього господаря земель Східної Європи, без українців (...)".

Д.Левицький критикував позицію польської влади, яка заборонила "висловлювати голосно свій протест проти тих страшних фактів, які існують нині на радянській Україні". "Заборонили тут нам, українському населенню, святкувати прилюдно день всенациональної жалоби дня 29 жовтня, до якого дав почин весь український єпископат, а підтриманий цілим українським народом. Кожну згадку в нашій пресі про теперішні відносини на радянській Україні конфіскує прокураторська влада, а в цілому краї йдуть масові превенційні арешти з остраху перед прорадянськими демонстраціями. Навіть під час доразового суду над убивником секретаря совітського консульства у Львові Лемиком, дня 30.10, не дозволили оборонця наводити фактів про сучасний стан на радянській Україні (...)"¹⁰.

Усенародна протестаційна акція розпочалася після оголошення 24 липня 1933 р. греко-католицьким єпископатом у Польщі відозви "Україна в передсмертних судорогах. Український греко-католицький єпископат галицької церковної провінції в справі подій на Великій Україні до всіх людей доброї волі". У ній ішлося: "Україна в передсмертних судорогах! Населення вмирає голодовою смертю. Побудована на несправедливості, обмані, безбожності, деправації людоїдна система (...) довела багатий край до голодової руїни (...). Нині бачимо поступання більшовиків: положення з кожним днем стає страшнішим. На вид таких злочинів німіє людська природа, кров стинається в жилах.

Безсилні подати яку-небудь матеріальну допомогу конаючим братам, визнаємо всіх наших віруючих, щоби молитвами, постами, усенародною жалобою, жертвами й усіма можливими добрими ділами християнського життя випрошували з неба помочі, коли на землі нема ніякої надії на людську поміч.

А перед цілим світом знову протестуємо проти переслідування малих, убогих, слабих і невинних, а гнобителів обвинувачуємо перед судом Усевишнього (...).

Усіх християн цілого світу, усіх віруючих у Бога, а особливо всіх робітників і селян, передовсім усіх наших земляків, просимо прилучатися до цього голо-су протесту та болю й розповсюдити його в якнайдалші країни світу.

Усі радіостанції просимо рознести наш голос цілому світові: може дійде він і до убогих хатин конаючих із голоду селян.

Нехай перед страшною смертю, серед лютих страждань голоду, буде для них хоч малою потіхою згадка, що їхні брати знали про їхню страшну долю, над ними боліли, терпіли та за них молилися (...)". Відозву підписали митрополит А.Шептицький та єпископи Г.Хомишин, Й.Коциловський, Н.Будка, Г.Лакота, І.Бучко, І.Лятишевський¹¹.

Наступного після оголошення відозви дня відбулося спільне засідання Української парламентської репрезентації (УПР) та 48 представників від 44 українських організацій та установ (у тому числі еміграційних) Львова. На ньому бу-

ло утворено Громадський комітет рятунку України (ГКРУ), головою обрано голову УНДО й УПР Д.Левицького, на чолі виконавчого комітету стояли В.Мудрий та М.Рудницька¹².

Головною метою діяльності комітету в Польщі було: zorganizувати в порозумінні з духівництвом день жалоби й протесту; організувати повітові протестаційні віча; збирати пожертви для голодуючих.

Мета закордонної діяльності полягала в закликах до створення рятункових комітетів у країнах, де мешкали українці; нав'язанні відносин із уже існуючими комітетами; співпраці з Конгресом національностей і комітетом кардинала Т.Інніцера**; виданні разом із українськими депутатами з Чехословаччини, Румунії та Канади відозви до цілого світу¹³.

Ще 25 липня 1933 р. ГКРУ у відозві закликав українців світу приєднатися до спільної акції допомоги й протесту "проти червоного терору" в Україні. Під цією відозвою від УПР підписалися Д.Левицький та Д.Великанович, а також представники 34 українських організацій і інституцій. У документі йшлося: "Бийте у великий дзвін на тривогу. Український народ! Велика Україна (...) корчиться ніч в голодових муках і болях, і терпить невиносимий національний гніт.

Російські комуністи-більшовики, що вогнем і мечем знищили Українську державу над Дніпром, що багнетами насадили свою диктатуру на нашій землі, розпинають тепер український народ. Вони нищать найкращих його синів розстрілами, мучать тюрмами й засланнями й масово виголоджують усе населення в Україні.

Це не поголоски й не плітки, це найчистіша правда! Про цю страшну правду говорить нині голосно світ, про цю болючу правду кажуть наші тамошні брати в численних листах до свояків і знайомих, про цю жахливу правду оповідають і численні втікачі з більшовицької неволі. Зате цю трагічну правду закривають комуністи. З усіх листів наших нещасних братів і з усіх оповідань утікачів чуємо розпачливий крик: "Рятуйте, бо гинемо від насильництва й голоду!"

Український народ! Де б ти не жив поза межами Великої України, чи в Галичині, чи на Волині й Холмщині, чи в далекій Австралії, чи на Буковині й Бессарабії, чи в Китаю, чи на Закарпатті й на еміграції в Європі, чи в гарячій Африці - ніде ти не можеш спокійно приглядатися величезному горю та мукам твоїх поневоленних і голодних братів.

Ти мусиш сказати своє тверде слово гнобителям і цілому світові про їхню недолю. Ти мусиш зробити все, щоби рятувати zagrożене існування 35-ти мільйонів братів - щоби рятувати тим самим себе, своє національне життя перед загладою (...).

Український народ! Урвалася міра твого терпіння. Мовчати далі не можна! Скрізь, де б'ється українське серце, треба не тільки протестувати проти всіх комуністичних насильств, але й заворушити сумлінням цілого людства, поставити на ноги весь світ, щоби він звернув увагу на твоє положення й прийшов тобі з допомогою"¹⁴.

ГКРУ у Львові закликав також створювати повітові рятункові комітети (по 7-9 осіб)¹⁵. Незабаром такі комітети діяли в багатьох місцевостях Львівського, Волинського, Станіславського та Тернопільського воєводств, а саме: у Бучачі, Збаразі, Бережанах, Жовкві, Рівному, Добромилі, Перемишлі, Луцьку, Бібрці, Володимирі-Волинському, Болехові, Підгайцях, Снятині, Стрию, Тернополі, Городенці, Самборі, Сокалі, Раві-Руській, Кутах, Коломиї, Косові, Станіславі, Дрогобичі, Яворові, Рогатині, Турці, Золочеві, Городку¹⁶. Із ГКРУ були пов'язані деякі закордонні рятункові комітети, зокрема Громадський комітет рятунку України в Празі (а також його філія в Братиславі) на чолі з професором О.Бочковським, Комітет допомоги голодуючим України й Кубані в Брюсселі (Comite de Secours aux Affames de l'Ukraine et du Kouban) на чолі з Ю.Яковлівим, Громадський комітет ря-

тунку України при українській громаді в Берліні на чолі зі священником П.Вергунном, комітети в Чернівцях і Бухаресті.

Львівський ГКРУ співпрацював також із Українським бюро в Лондоні, Українським клубом у Женеві (за його посередництвом підтримував зв'язки з міжнародними організаціями, що мали свої осередки в Женеві), Міжконфесійним і міжнародним комітетом віденського архієпископа кардинала Т.Інніцера.

Після оприлюднення відозви львівського ГКРУ від 25 липня 1933 р., а також після публікації в газеті Української селянської партії (УСП) "Нове село" (30 липня 1933 р.) відозви під назвою "До братів-селян галицької, волинської, поліської й холмської землі. Український хліб для українських голодних селян і робітників"¹⁷ українці Польщі почали масово організовувати віча та протестаційні зібрання проти більшовицьких насильств та "виголоджування" України¹⁸. Протестаційна акція охопила чотири воєводства: Львівське, Тернопільське, Станіславське й Волинське. 1-20 серпня 1933 р. віча та збори відбулися в 68 місцевостях (Львівське воєводство - 31, Станіславське - 24, Тернопільське - 8, Волинське - 5; найбільше в повітах: Коломийському, Стрийському, Львівському й Дрогобицькому¹⁹). Багато віч мало характер партійних зборів УНДО, УСРП чи УСП²⁰.

ГКРУ в комунікаті від 12 жовтня 1933 р. підкреслив, що протест має бути всенародним і відбудеться 29 жовтня 1933 р., цей день мав стати також днем національної жалоби²¹. Мали відбутися панахиди, а після них сходини й збори всіх українських громадських установ у містах і селах. У більших місцевостях, де ще не було протестаційних зборів, слід було зорганізувати віча. Під час зборів треба було виголосити реферати про ситуацію в Україні й схвалити відповідні резолюції проти "зневолення, грабунку й виголоджування України більшовиками"²². Під час панахид по померлих треба було збирати грошові пожертви для голодуючих.

У тих повітах, де не було рятункових комітетів, президія УНДО в порозумінні з керівництвом ГКРУ доручила проведення дня протесту своїм повітовим організаціям та довіреним особам²³, а Українська парламентська репрезентація 11 жовтня 1933 р. одноголосно ухвалила, що 29 жовтня буде в розпорядженні ГКРУ²⁴.

Однак українцям Польщі не вдалося зорганізувати прилюдних сходин і маніфестацій. Львівський воєводський відділ безпеки 24 жовтня 1933 р. повідомив ГКРУ, що польська влада не дає дозволу на їх організацію через уже згаданий атентат проти радянського консульства у Львові²⁵. Тож ГКРУ поінформував, що замість прилюдних віч 29 жовтня 1933 р. слід "уладити довірочні наради" чи сходини в установах, але винятково для членів даних установ (наголошувалося, що би керманічі установ мали при собі списки членів, аби в разі приходу представника влади не наразитися на заборону сходин чи навіть товариств). ГКРУ підкреслив, що збори повинні займатися тільки ситуацією "братів у Наддніпрянській Україні". Комітет закликав усіх українців до масової участі в урочистих богослужіннях і до загального посту в день національної жалоби й протесту²⁶.

29 жовтня 1933 р. в багатьох місцевостях Львівського, Тернопільського, Станіславського й Волинського воєводств відбулися панахиди²⁷, наради й сходини українських організацій. Під час зібрань виголошувалися реферати про ситуацію в Україні, приймалися резолюції із засудженням більшовицької політики щодо України. Члени українських організацій апелювали до "культурного світу" з приводу ситуації в Україні. Під час панахид і зібрань українська громадськість збирала грошові пожертви для голодуючих, на деяких народних домах того дня були вивішені чорні хоругви²⁸.

Протестаційні збори, зорганізовані різними українськими партіями та організаціями, окрім Польщі, відбулися також у країнах проживання українців: у Че-

хословаччині, Болгарії, Сполучених Штатах, Канаді, Німеччині, Бельгії, Швейцарії, Югославії, Італії, Франції, Люксембургу, Румунії, Маньджурії та ін.

У Польщі, крім ГКРУ з центром у Львові, діяли ще два рятункові комітети: у Варшаві й Луцьку. У Варшаві діяв утворений 16 вересня 1933 р. з ініціативи Українського центрального комітету Український еміграційний комітет допомоги голодуючим в Україні (УЕКДГУ). Його головою був громадсько-політичний діяч і науковець Л.Чикаленко, а секретарем - Г.Лазаревський. Під час своєї діяльності (до 1 грудня 1934 р.) УЕКДГУ зібрав 2327 злотих для голодуючих у "більшовицькому раю" (із цієї суми 326,10 злотих призначалися на організаційні цілі, 915,45 - на пропаганду, а 904 - на гуманітарну допомогу). Комітет видав польською мовою брошуру Г.Лазаревського про голод в Україні²⁹.

17 жовтня 1933 р. в Луцьку українські політики, пов'язані з Безпартійним блоком співпраці з урядом (ВВВР), а також представники українських організацій Волині утворили Волинський громадський комітет допомоги голодуючим в Україні (ВГКДГУ). На його чолі став сенатор М.Маслов, а секретарем був О.Ковалевський. 9 листопада 1933 р. ВГКДГУ через газету "Українська нива" звернувся до української громадськості Волині із закликом приєднатися до допомогової акції. З ініціативи комітету 22 листопада 1933 р. в міському театрі в Луцьку було організовано виставу за п'єсою В.Винниченка "Гріх", прибуток від якої призначався голодуючим. ВГКДГУ мав 5 повітових відділень - у Луцьку, Сарнах, Ковелі, Любомлі та Володимирі-Волинському³⁰.

Попри намагання української громадськості Польщі всіма можливими засобами допомогти своїм братам у Великій Україні, рятункові комітети не могли виразно допомогти голодуючим³¹. Причиною цього була позиція радянського уряду, який не визнавав факту голоду в Україні й не хотів чути про гуманітарну допомогу країні, в якій "завдяки колективізації врятовано від нужди багатомільйонні селянські маси". З іншого боку, треба пам'ятати про те, що через "Торгсін" в УСРР надходили грошові перекази³², але тільки незначна їх частина потрапляла до голодуючих селян, решта ставала власністю держави.

Окрім організації допомогових та протестаційних акцій українська громадськість Польщі докладала чимало зусиль для інформування міжнародної спільноти про реальну ситуацію в УСРР. Першою нагодою для цього став IX Конгрес національностей (16-19 вересня 1933 р.) у Берні, в якому взяли участь представники 24 національних меншин із 10 європейських країн³³. Українську меншину Польщі представляли члени УНДО, депутати польського сейму й діячі львівського ГКРУ Мілена Рудницька та Зенон Пеленський. Голод у СРСР обговорювався на початку засідання конгресу. Дискусію розпочав представник російської меншини в Естонії доктор Курчинський, який констатував, що голодомор є фактом, а національні меншини, об'єднані в Конгресі національностей, повинні зорганізувати акцію, метою якої мало бути збирання матеріалів про розміри катастрофи³⁴.

М.Рудницька гостро критикувала більшовицьку політику в УСРР, акцентуючи, що причиною голоду є "політика російського імперіалізму, який свідомо й планово прямує до фізичного винищення українського народу". Після обговорення ситуації в радянській Україні М.Рудницька піддала критиці французького політика Е.Еррію, який у серпні 1933 р. відвідав Україну, а після повернення із СРСР прилюдно заперечував існування голоду в "країні робітників і селян"³⁵. "Старий відомий демократ і пацифіст, - говорила М.Рудницька, - однієї великої європейської культурної держави, яка гордиться тим, що на своїх прапорах виписала гасла свободи, братерства й рівності, приймає з рук тов. Ворошилова рангу полковника Червоної армії й на основі потьомкінських сіл, які йому там показали, заявляє, що на Україні все в порядку, що нема там ніякого голоду"³⁶. Наприкінці промови М.Рудницька від імені українців Польщі та Румунії зачитала декларацію-протест проти переслідування "червоною Москвою" українського наро-

ду в радянській Україні. Декларація містила також заклик до культурного світу організувати міжнародну допомогову акцію³⁷.

Генеральний секретар Конгресу національностей Евальд Амменде запропонував прийняти спеціальну резолюцію, в якій наголошувалося, що конгрес зробить усе можливе, щоби підтримати допомогову акцію³⁸.

У Берні М.Рудницька й З.Пеленський від імені ГКРУ передали президентові ради Ліги Націй Й.Мовінклю меморіал про голод в Україні, прохаючи розглянути цю справу на засіданні ради ЛН. У меморіалі висловлювалося сподівання, що Ліга Націй вплине на радянський уряд, щоби той не чинив перешкод міжнародним гуманітарним організаціям у справі допомоги голодуючим³⁹. Й.Мовінкль одержав подібні листи від Української парламентської репрезентації, Союзу українців, Союзу українських католиків⁴⁰ та звернувся до генсека Ліги Націй із проханням "виявити належне розуміння" й терміново включити питання про голод у СРСР до порядку денного. У своїй відповіді генеральний секретар висловив жаль із приводу того, що "причини формального характеру не дають можливості цього зробити" й порадив Й.Мовінклю порушити це питання на приватному (неофіційному) засіданні ради. Однак рада дійшла висновку (29 вересня 1933 р.), що в цій ділянці вона не може бути компетентною, й передала справу Міжнародному Червоному Хресту⁴¹, який міг переказати допомогу голодуючим тільки після звернення з боку радянського Червоного Хреста. Проте той відповідав, що не має жодної інформації про голод у СРСР, а все це - антирадянська пропаганда⁴². Тож МЧХ, не бажаючи наражатися на обвинувачення більшовиків, що порушуючи питання допомоги голодуючим, підтримує цим самим антирадянську пропаганду - не зробив нічого, щоби допомогти голодуючим. Українським організаціям, які зверталися до МЧХ із проханням організувати допомогову акцію для УСРР, пропонувалося лише посередництво при переказуванні індивідуальної допомоги⁴³.

У зв'язку з планованим визнанням СРСР Сполученими Штатами Америки деякі українські організації в США (Об'єднання українських організацій в Америці (Нью-Йорк), Український народний союз (Джерсі-Сіті), "Провидіння" (Філадельфія), Українська народна поміч (Пітсбург), Комітет рятунку України (Чикаго)) в жовтні 1933 р. звернулися до американського президента Рузвельта, щоби перед визнанням СРСР він вислав до України комісію для "розслідування тамошніх умовин"⁴⁴. Цю ідею підтримали інші українські організації Європи, США й Канади. Зокрема в листопаді 1933 р. лист до президента США в цій справі вислали українські депутати й сенатори польського сейму та представники львівського ГКРУ⁴⁵. Проте акція українців не вплинула на радянсько-американські стосунки - у листопаді 1933 р. США визнали СРСР.

Напередодні вступу СРСР до Ліги Націй українські організації світу (у тому числі в Польщі) розгорнули протестаційну акцію. 22 серпня 1934 р. ГКРУ у Львові вислав до всіх рятункових комітетів листа, в якому у зв'язку з можливим прийняттям Радянського Союзу до Ліги Націй пропонував наново актуалізувати перед світовою громадською думкою справу голоду в Україні, а також провести протестаційну акцію проти вступу СРСР до ЛН. Львівський ГКРУ вважав, що в день відкриття засідання ради Ліги Націй (10 вересня 1934 р.) всі рятункові комітети, а також інші українські світські та релігійні організації повинні надіслати телеграми з протестом проти прийняття СРСР⁴⁶.

2 вересня 1933 р. львівський ГКРУ вислав листа до Ліги Націй, в якому від імені "невинних жертв" прохав поставити радянському уряду перед вступом СРСР до Ліги вимогу відкинути "голодову політику" та прийняти міжнародну гуманітарну допомогу⁴⁷.

5 вересня 1933 р. X Конгрес національностей під впливом представників українців Польщі прийняв резолюцію, в якій наголошувалося, що у зв'язку зі вступом СРСР до Ліги Націй потрібно домагатися від нього прийняття міжнародної

допомоги⁴⁸. Від імені української меншини виступила М.Рудницька, яка гостро протестувала проти вступу більшовицької держави до ЛН. "Сама ідея вступу Радянського Союзу до Ліги Націй, - говорила М.Рудницька, - це компрометація самої Ліги, як і її членів. Держава, в якій внутрішні відношення, зокрема національна політика, представляють собою яскраве заперечення й порушення принципів Ліги Націй, не може вступити до Ліги Націй (...). Це було б приниженням для західної культури, приниженням для людства - засісти за одним столом із убивцями. Це означало б, що західні держави акцептують усі злочини червоної Москви. Невже ж Ліга Націй хоче взяти на себе співвідповідальність за те, що діється в Радянському Союзі?"⁴⁹.

На жаль, протести українських організацій Польщі пройшли майже непоміченими для не українців. Допомога акція українців Польщі не знайшла розуміння в польському суспільстві. До дій українських організацій польська громадська думка ставилася з недовірою. Так, краківський "Ілюстрований щоденний кур'єр" ("Ilustrowany Kurier Codzienny") 23 жовтня 1933 р., коментуючи атентат на А.Майлова, писав, що "на цей теракт не могла не вплинути позиція офіційної української преси та українських політиків". "Під приводом, - писала газета, - рятунку братів у радянській Україні українська преса розпочала антирадянську пропаганду (...). Треба зазначити, що українці в Малопольщі (Західна Галичина - Р.К.) згадали про своїх терплячих братів і голод в Україні саме тепер, коли польсько-радянські стосунки ввійшли в стадію мирної консолідації (...)". Ця сама газета 15 жовтня 1933 р. звинуватила членів УНДО та ГКРУ М.Рудницьку та З.Пеленського в тому, що вони нібито є німецькими агентами. З іншого боку, треба мати на увазі, що "Ілюстрований щоденний кур'єр"⁵⁰ та інші польські газети ("Польсько-український бюлетень"⁵¹, "Варшавський кур'єр"⁵², "Познанський кур'єр"⁵³, "Люблінський голос"⁵⁴) опублікували багато статей, в яких ретельно представлялася ситуація в "більшовицькому раю".

Слід також пам'ятати, що Польща (яка в липні 1932 р. підписала із СРСР пакт дружби) та інші європейські країни й США намагалися мати із СРСР якнайкращі економічні й політичні стосунки, особливо після проголошення Німеччиною планів експансії на схід (маніфест А.Розенберга). Це й було головною причиною того, що жоден уряд не спромігся бодай на критику сталінської політики в Україні.

Чітко схарактеризував ставлення міжнародних організацій до голоду в СРСР голова Українського клубу в Женеві Євген Бачинський. 14 квітня 1934 р. в листі до ГКРУ він писав: "У Женеві всюди помічена скрайня байдужість до долі голодуючих українців, у це не вірять і не хочуть втручатися. Мiroдайні міжнародні чинники заклопотані високою політикою, до котрої в першу чергу зараховують питання про кінцеве бажання вступу СРСР до ЛН. Вимирання мільйонів селян цих політиків абсолютно не обходить (...)"⁵⁵...

*Головна політична організація правлячого санаційного угруповання в Польщі. Існувала в 1928-1935 рр.

**Кардинал був однією з перших публічних осіб у світі, хто прилюдно (серпень 1933 р.) засудив "голодову більшовицьку політику" й закликав зорганізувати допомогу голодуючим у СРСР. Див. напр.: The New York Times. - 1933. - 20. VIII. У жовтні 1933 р. за його ініціативою було зорганізовано Міжконфесійний міжнародний комітет допомоги голодуючим регіонам СРСР.

¹ Див., напр.: *Кульчицький С.* Трагічна статистика голоду // Голод 1932-1933 років очима істориків, мовою документів. - К., 1990. - С. 77, 78.

² 33-й: Голод. Народна книга-меморіал. - К., 1991. - С. 153.

³ Положення на радянській Україні. Резолюція Центрального комітету УНДО з 24 червня 1933 р. // Діло (Львів). - 1933. - 1 липня.

⁴ Див.: *Ukraińska akcja antysowiecka // Sprawy Narodowościowe (Warszawa).* - 1933. - № 4. - S. 390.

⁵ Ibid. – S. 391; Діло. – 1933. – 7 серпня. Протест цей був оголошений у серпні 1933 р. (німецькою й українською мовами). У ньому українські соціалісти звернулися до всіх соціалістичних організацій світу, щоби ті підтримали їхній протест. Див.: Наш час (Львів). – 1933. – 8 вересня; Діло. – 1933. – 13 вересня; Мета (Львів). – 1933. – 17 вересня.

⁶ Про це йтиметься далі.

⁷ Україна в передсмертних судорогах // Наш клич (Львів). – 1933. – 3 вересня. Ця ж газета 17 вересня писала (стаття “День боротьби з більшовизмом”): “Москва є діюча дійсна сила, якої не можна усунути з України ніякими протестами, а тільки дійсною силою революції. При помочі ножа закріплюється Москва на Україні й тільки ніж революції покладе край її пануванню (...)”.

⁸ Рішення про замах на радянського консула у Львові ОУН прийняла 3 червня 1933 р. на нараді в Берліні. Про серйозність намірів свідчить те, що безпосередніми організаторами були С.Бандера та Р.Шухевич. Див.: Вронська Т., Осташко Т. Участь українських зарубіжних політичних та громадських організацій в акціях протесту 30-х рр. ХХ ст. проти голодомору в УСРР // Український історичний журнал. – 2003. – № 5. – С. 73.

⁹ Українська нива (Луцьк, Варшава). – 1933. – 13 лютого.

¹⁰ Діло. – 1933. – 6 жовтня.

¹¹ Цю відозву опублікували більшість українських газет у Польщі. Див.: Діло. – 1933. – 27 липня; Новий час. – 1933. – 28 липня; Мета. – 1933. – 29 липня; Нова зоря (Львів). – 1933. – 29 липня; Неділя (Львів). – 1933. – 30 липня. До протесту греко-католицького єпископату Польщі приєднались українські греко-католицькі церкви в Канаді та США. 13 вересня 1933 р. єпископ українців-католиків Канади В.Ладика звернувся до всіх віруючих із закликом, “щоби благаннями й жертвами випрошували в Бога браттям на Великій Україні, погибаючим у більшовицькім царстві сатани, скорий рятуюнок, полегшу та відвернення страшного горя”. Єпископ доручив усім священикам дієцезії ... уладити в намірі терплячих братів окремі богослужіння з відповідними проповідями й участю віруючих. Апостольський екзарх для українців у США архієпископ К.Богачевський наказав відправити 24 грудня 1933 р. у всіх американських греко-католицьких церквах богослужіння за голодуючих, а також провести допомогіві акції. Див.: Нова зоря. – 1933. – 30 листопада; Діло. – 1933. – 18 грудня.

¹² Українська акція antysowiecka – S. 392; Biblioteka Narodowa w Warszawie (далі – BN) – Mikrofilm 68694. – S. 355; Діло. – 1933. – 28 липня.

¹³ BN. – Mf. 68694. – S. 57–59.

¹⁴ Відозву цю опублікували кілька українських газет. Див.: Діло. – 1933. – 14 серпня; Неділя. – 1933. – 20 серпня; Мета. – 1933. – 20 серпня. ГКРУ у Львові закликав “культурні народи світу” протестувати проти поневолення й фізичного винищення українського народу більшовицькою Москвою. Див.: Діло. – 1933. – 14 вересня; Мета. – 1933. – 24 вересня.

¹⁵ BN. – Mf. 68694. – S. 53.

¹⁶ Ibid. – Mf. 91854. – S. 163, 173, 175, 183, 191, 195, 616, 617.

¹⁷ У цій відозві УСРП звернулася до всіх українських хліборобів у Польщі організувати по всіх селах віча, під час яких протестувати проти “грабежу хліба з України й винищення українського села голодом”.

¹⁸ Одна з найбільших українських газет у Польщі – “Новий час” – чотири рази (30, 31 липня та 3 й 4 серпня 1933 р.) на перших шпальтах великими літерами опублікувала заклика до українського громадянства протестувати проти “планового виголоджування України червоною Москвою”.

¹⁹ Sprawy Narodowościowe. – 1933. – № 5. – S. 553.

²⁰ Ibid. Див. також: Нове село. – 1933. – 27 серпня; 24 вересня; 8 жовтня.

²¹ День жалоби й національного протесту. Комунікат Українського громадського комітету рятунку України // Мета. – 1933. – 22 жовтня. Акцію ГКРУ підтримала УСРП. Її друкований орган – газета “Нове село” – 29 жовтня 1933 р. писала: “Хоч день жалоби влаштовує лише одна партія, українські селяни повинні взяти в нім масову участь, щоб день жалоби пройшов з якнайбільшою повагою”. Не підтримала акцію ГКРУ УСРП, яка оголосила, що зорганізує день національного протесту проти більшовицького терору 5 листопада 1933 р. Див.: Sprawy Narodowościowe. – 1933. – № 5. – S. 548. Цю акцію скритикувала також ОУН. Її погляди знайшли відображення в статті “День боротьби з більшовизмом”, опублікованій у газеті “Наш клич” 17 вересня 1933 р. “(...) Нема чого нам уряджувати якісь дні жалоби (...). Ми встановлюємо день боротьби з Москвою і її агентами скрізь там, де є націоналісти й носії більшовицької зарази. Нехай ніхто не думає, що наш день боротьби буде тривати 24 години. Цей день триватиме, доки тут не зломиться голова останньому більшовикові-радянській, а там (на Східній Україні – Р.К.) – доки не впадуть стіни тюрми народів московської імперії”.

²² ГКРУ рекомендував своїм повітовим комітетам використовувати книжку Василя Мудрого “Лихоліття голоду” (Львів, 1933) як основу для виголошуваних 29 жовтня 1933 р. рефератів. Див.: BN. – Mf. 68694. – S. 127. Свою брошуру про голод в Україні під назвою “Український хліб для

голодуючих українських селян і робітників” видала УСП. Ця брошура також була основою для рефератів. Див.: Нове село. – 1933. – 30 липня.

²³ ВН. – Мф. 68694. – С. 99, 101. У комунікаті ГКРУ було сказано, що в тих повітах, де не було рятункових комітетів, проведення дня протесту доручається “іншим українським громадським організаціям”. Див.: День жалоби й національного протесту // Мета. – 1933. – 22 жовтня.

²⁴ ВН. – Мф. 68694. – С. 739. Напередодні дня жалоби 17 українських депутатів і сенаторів сейму (депутати: Д.Левицький, В.Загайневич, О.Луцький, Д.Великанович, М.Рудницька, Г.Термаковець, С.Баран, Л.Макарушка, С.Кузик, Ю.Чукур, О.Яворський, З.Пеленський, С.Біляк, С.Хруцький; сенатори А.Горбачевський, О.Кисилевська, Ю.Павликовський) переказали для голодуючих по 100 злотих. Див.: Діло. – 1933. – 27 жовтня.

²⁵ ВН. – Мф. 68694. – С. 1698; Діло. – 1933. – 26 жовтня; Неділя. – 1933. – 29 жовтня. Окрім того, польська влада закрила редакції комуністичних газет: “Боротьба”, “Ілюстрована газета”, “Гарт” та націоналістичних: “Наш клич” і “Наш фронт”, а редакторів цих газет було заарештовано. Див.: Sprawy Narodowościowe. – 1933. – № 3. – С. 545.

²⁶ ВН. – Мф. 68694. – С. 213; Діло. – 1933. – 28 жовтня.

²⁷ 17 жовтня 1933 р. греко-католицький єпископат оголосив пастирський лист “У справі допомоги Великій Україні”, в якому закликав усіх вірних до молитви, жалоби, покути, посту й сповіді для випрошення з неба божого милосердя для “терплячих і конаючих із голоду”. Лист був опублікований напередодні дня національної жалоби й протесту львівськими газетами “Нова зоря” (26 жовтня), “Діло” (28 жовтня), “Мета” (29 жовтня). До дня жалоби долучилася також Православна автокефальна церква в Польщі. 12 жовтня 1933 р. канцелярія її синоду поінформувала ГКРУ, що митрополит не бачить перешкод, аби в парафіях ПАЦ відбулися богослужіння за голодуючих. Див.: Нове село. – 1933. – 29 жовтня.

²⁸ Докладніше про перебіг дня національної жалоби й протесту див.: ВН. – Мф. 68694. – С. 363–1079.

²⁹ *Lazarewski G. Głód na Ukrainie i jego przyczyny.* – Warszawa, 1934.

³⁰ Українська нива. – 1933. – 22, 30 листопада.

³¹ Під час засідання ділового комітету ГКРУ у Львові 24 січня 1934 р. його голова поінформував, що “до сих пір” видано на особисту допомогу близько 600 злотих // ВН. – Мф. 68694. – С. 441.

³² Див.: *Марочко В. “Торгсин”: золота ціна життя українських селян у роки голоду (1932–1933)* // Український історичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 94.

³³ *Paprocki S. IX Kongres Mniejszości Narodowych // Sprawy Narodowościowe.* – 1933. – № 5. – С. 595.

³⁴ *Ibid.* – С. 597.

³⁵ Про це докладніше див.: *Kuśnierz R. Propaganda radziecka w okresie Wielkiego Głodu na Ukrainie (1932–1933)* // *Dzieje Najnowsze.* – 2004. – № 4.

³⁶ Промова посланки М.Рудницької на Конгресі національностей // Діло. – 1933. – 22 вересня.

³⁷ Там само.

³⁸ *Paprocki S. IX Kongres Mniejszości Narodowych.* – С. 597.

³⁹ *Sprawy Narodowościowe.* – 1933. – № 5. – С. 552, 553.

⁴⁰ ВН. – Мф. 68694. – С. 383.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Восени 1932 р. Союз українців-самостійників у Канаді (СУС) виступив із ініціативою провести серед українських фермерів Канади збір хліба й вислати його в УСРР для голодуючих. Через канадський Червоний Хрест СУС звернувся до Міжнародного Червоного Хреста в Женеві, а той – до радянського уряду. Уряд СРСР відкинув пропозицію допомоги, заявивши, що допомога Україні непотрібна, тому що там ніхто не голодує. Восени 1933 р. МЧХ уже з ініціативи львівського ГКРУ звернувся з пропозицією про надання гуманітарної допомоги УСРР, проте радянський ЧХ ще раз заявив, що йому нічого не відомо про голод у СРСР. Див.: ВН. – Мф. 68694. – С. 253, 1121, 1441; Мф. 91854. – С. 620.

⁴³ *Ibid.* – Мф. 68694. – С. 1441, 1549.

⁴⁴ *Новий час.* – 1933. – 13 грудня; *Biuletyn Polsko-Ukraiński.* – 1933. – № 29. – С. 11.

⁴⁵ *Investigation of the Ukrainian Famine 1932–1933. Report to Congress: Commission on the Ukrainian Famine.* Adopted by the Commission, April 19, 1988. Submitted to Congress, April 22, 1988. – Washington, 1988. – P. 164, 165; ВН. – Мф. 91854. – С. 624, 629, 630.

⁴⁶ ВН. – Мф. 68694. – С. 1407.

⁴⁷ *Sprawy Narodowościowe.* – 1934. – № 5–6. – С. 593, 594.

⁴⁸ *Paprocki S. X Kongres Mniejszości Narodowych // Sprawy Narodowościowe.* – 1934. – № 5–6. – С. 697.

⁴⁹ *Ibid.* – С. 696.

⁵⁰ *Dziesięć milionów ludzi zginęło z głodu w Rosji?* // *Ilustrowany Kurier Codzienny.* – 1933. – 13. VII.; Rosja

sowiecka ogłasza urzędowo bankructwo swojej gospodarki rolnej // Ibid. – 16. VII.; Prawda o głodzie w Rosji // Ibid. – 12. VIII.

⁵¹ Głód w Ukrainie // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/1933. – № 2. – S. 54; Życie w Ukrainie Sowieckiej // Ibid. – 1933. – № 15. – S. 9; Głos świadka o sytuacji na Ukrainie // Ibid. – 1933. – № 16. – S. 7; Głód w Ukrainie // Ibid. – 1933. – № 17. – S. 8; Klęska głodu w oczach świadka // Ibid. – 1933. – № 18. – S. 9, 10; Szesnasta wiosna USSR // Ibid. – 1933. – № 19. – S. 3-5; Głód w Ukrainie sowieckiej // Ibid. – 1934. – № 2. – S. 11, 12.

⁵² Про ситуацію в СРСР, і, зокрема, в УСРР, інформував московський кореспондент Е.Ерго. Див.: Wieści z Ukrainy // Kurier Warszawski. 1933. – 13. V. (Wydanie wieczorne); Wielkie zwycięstwo GPU // Ibid. – 18. VII. (Wydanie wieczorne); Głód w ZSRR // Ibid. – 15. VIII.; W obliczu klęski głodowej // Ibid. – 23. X. (Wydanie wieczorne); Białe i czarne karty // Ibid. – 26. XI.; Sprawy ukraińskie // Ibid. – 2. XII. (Wydanie wieczorne).

⁵³ Głód w Rosji // Kurier Poznański. – 1933. – 2. IX.; Klęska głodowa na Ukrainie sowieckiej // Ibid. – 28. X.

⁵⁴ Miliony ludzi ginie w Rosji w skutek głodowego odżywiania // Głos Lubelski. – 1933. – 27. VIII.

⁵⁵ BN. – Mf. 68694. – S. 1441.

The article is about the participation of the Ukrainian community in Poland in humaitarian and protest actions against the famine in Ukraine.